

Юзікова Н. С.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0000-0003-0879-2228>*

Курінна О. О.,

*здобувачка вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0009-0002-4498-282X>*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДІТЕЙ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

PECULIARITIES OF CRIMINAL LIABILITY FOR SEXUAL VIOLENCE AGAINST CHILDREN: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

У статті представлено аналіз положень чинного законодавства щодо кримінальної відповідальності за порушення прав дитини та розробці пропозицій стосовно вдосконалення цих законоположень. Розглянуто теоретичні засади кримінальної відповідальності за сексуальне насильство та їх практичне застосування, зокрема з урахуванням міжнародних стандартів і національного досвіду України. Висвітлено основні проблеми, що виникають при кваліфікації таких злочинів, доказуванні вини та забезпеченні захисту прав потерпілих.

Стаття присвячена кримінально-правовому аналізу сексуального насильства щодо дітей як ганебного прояву злочинної поведінки що посягає на особисті права дитини, зокрема право на безпеку, гідність, фізичну недоторканність. Вказане кримінальне правопорушення не лише завдає шкоди психіці та здоров'ю постраждалих, але й має значні соціальні наслідки, які впливають на формування моральних і правових основ суспільства.

Окрему увагу приділено аналізу понять і термінів, які мають ключове значення для правильної правової оцінки діянь. Автори зазначають необхідність удосконалення кримінально-процесуальних норм, запровадження сучасних підходів до допиту дітей та збору доказів, а також підвищення кваліфікації правоохоронців і суддів. Запропоновано шляхи підвищення ефективності профілактики та підтримки постраждалих дітей, зокрема через створення програм реабілітації та вдосконалення міжвідомчої взаємодії. Стаття підкреслює важливість інтеграції міжнародних стандартів захисту прав дітей у національне законодавство. Отримані результати спрямовані на посилення боротьби з сексуальним насильством та забезпечення належного захисту дітей.

Особливий акцент робиться на аналізі законодавчих змін, викликів у практиці правоохоронних органів і судів у протидії сексуальному насильству. Це дозволить глибше зрозуміти специфіку проблематики та запропонувати шляхи її вирішення.

Ключові слова: діти, сексуальне насильство, сексуальна експлуатація, порнографія, розбещення.

The article presents an analysis of the current legislation on criminal liability for violations of children's rights and proposes improvements to these legal provisions. Theoretical foundations of criminal liability for sexual violence and their practical application are examined, with consideration of international standards and Ukraine's national experience. The main issues arising in the qualification of such crimes, proof of guilt, and protection of victims' rights are highlighted.

The article is dedicated to the criminal-law analysis of sexual violence against children as a reprehensible manifestation of criminal behavior that infringes on children's personal rights, particularly the right to safety, dignity, and physical integrity. This criminal offense not only causes harm to the victims' mental and physical health but also has significant social consequences, affecting the moral and legal foundations of society.

Special attention is given to the analysis of concepts and terms that are key to the correct legal assessment of such acts. The authors emphasize the need to improve criminal procedural norms, introduce modern approaches to the interrogation of children and evidence collection, and enhance the qualifications of law enforcement officers and judges. Proposals are made to increase the effectiveness of prevention and support for affected children, including the creation of rehabilitation programs and the improvement of interagency cooperation. The article underscores the importance of integrating international standards for the protection of children's rights into national legislation.

The findings are aimed at strengthening the fight against sexual violence and ensuring the proper protection of children. Particular emphasis is placed on the analysis of legislative changes, challenges faced by law enforcement agencies and courts in combating sexual violence, and the identification of solutions to address these issues comprehensively.

Key words: *children, sexual abuse, sexual exploitation, pornography, molestation.*

Постановка проблеми. Сексуальне насильство над дітьми є однією з найтяжчих форм насильства, яка завдає непоправної шкоди психічному, фізичному та соціальному здоров'ю дитини. Наслідки такого насильства можуть проявлятися протягом усього життя і включати в себе посттравматичний стресовий розлад, депресію, тривогу, проблеми з довірою та відносинами. Особливо вразливими є діти, які опинилися в складних життєвих обставинах, наприклад, діти з сімей, де спостерігається насильство. Слушно зазначає Г.В. Дідківська, що сімейне неблагополуччя – це негативний стан сімейних відносин, як на рівні соціального інституту сім'ї в цілому, так і на рівні окремих сімей, що при певних обставинах сприяє виникненню негативних стандартів поведінки [1]. Також, діти, які перебувають у зонах конфлікту, бойових дій, тимчасово окупованих чи деокупованих територіях. Саме тому особливості кримінальної відповідальності за такі кримінальні правопорушення викликають значний науковий та практичний інтерес, оскільки потребують не лише детального правового аналізу, а й вироблення ефективних механізмів захисту прав дітей та мінімізації наслідків сексуального впливу.

Незважаючи на наявність законодавчих норм, проблема сексуального насильства над дітьми залишається актуальною через ряд причин: відсутність прямих доказів ускладнює доведення вини особи та притягнення її до відповідальності; потерпілі часто стикаються з недовірою та осудом з боку оточення, що ускладнює їхню участь у здійсненні правосуддя; відсутність ефективної взаємодії між правоохоронними органами, соціальними службами та медичними закладами ускладнює надання допомоги потерпілим. Дослідження теоретичних та практичних аспектів кримінальної відповідальності за сексуальне насильство над дітьми є необхідним для: виявлення прогалин та суперечностей у національному законодавстві та внесення пропозицій щодо їх усунення; створення ефективних механізмів взаємодії між правоохоронними органами, соціальними службами, медичними закладами та громад-

ськими організаціями; запобігання випадкам сексуального насильства над дітьми шляхом проведення просвітницьких кампаній, навчання фахівців та зміни соціальних установок; забезпечення пріоритетності інтересів дитини на всіх стадіях кримінального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання криміналізації діянь, пов'язаних з насильством над дитиною, у тому числі сексуального характеру були об'єктом дослідження таких вчених, як Дідківська Г.В., Денисов С.Ф., Ємельянов В.П., Житний О.О., Конопельський В.Я., Костенко О.О., Крестовська Н.М., Лихова С.Я., Митрофанова Ю.С., Стрельцов Є.Л., Сердюк П.П. та ін. Незважаючи на наявність значної кількості наукових робіт у цій сфері, сьогодні спостерігається брак досліджень, присвячених правозастосуванню та реалізації положень захисту інтересів дитини, яка є потерпілою від сексуального насильства. Це питання потребує поглибленого дослідження, адже воно має значний вплив на ефективність запобігання сексуальному насильству та захисту прав дитини.

Метою статті є кримінологічний аналіз особливостей кримінальної відповідальності за сексуальне насильство щодо дитини в Україні з акцентом на виявленні прогалин у законодавстві та практиці його застосування. На основі проведеного дослідження сформульовані пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства та зміцнення системи захисту прав дитини.

Виклад основного матеріалу. За останні роки Україна досягла істотних успіхів у вдосконаленні законодавчої бази, яка стосується виявлення та запобігання вчинення сексуальних злочинів стосовно дітей, запровадила дружні до дитини процедури на всіх етапах взаємодії з системою правосуддя.

Ратифікація у 2012 році Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуального насильства сприяла криміналізації окремих тяжких злочинів щодо дітей.

Законом України «Про охорону дитинства» кожній дитині гарантується право на свободу,

особисту недоторканність та захист гідності. Держава здійснює захист дітей від сексуального насильства (у тому числі від сексуальної експлуатації та вчиненого з боку батьків або осіб, які їх замінюють), а також дітей, які постраждали від такого насильства або стали його свідками (очевидцями), надає гарантії захисту для дітей зазначеної категорії (ст. 30²) [2].

Поняття сексуального насильства у КК України надається через низку статей, кожна з яких деталізує окремі аспекти цього злочину. Так, наприклад, ст. 152 КК України визначено відповідальність за вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (згвалтування). Тоді як ст. 153 КК України передбачено відповідальність за вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство) [3].

Окремі склади кримінальних правопорушень закріплені у ст. 301, 301-1, 301-2, 302, 303 КК України та передбачають відповідальність передбачена за такі дії: ввезення творів, зображень або інших предметів порнографічного змісту з метою їх збуту чи розповсюдження, їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення, а також примушування до участі у створенні таких матеріалів. Окрім цього, караються дії, пов'язані з доступом до дитячої порнографії, її придбанням, зберіганням, ввезенням, перевезенням, переміщенням, виготовленням, збутом чи розповсюдженням. Також передбачено покарання за організацію видовищ сексуального характеру за участю неповнолітніх, створення або утримання місць розпусти, звідництво, сутенерство та втягнення у заняття проституцією [3].

В 2021 році національне законодавство у сфері захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства зазнало змін та доповнень. Так, з метою імплементації положень ст. 5, 19-21, 23, 26-27, 32-33, 35 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) від 25.10.2007 року, Верховною Радою України 18.02.2021 при-

йнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» [4].

Кримінальний кодекс доповнено ст. ст. 155 та 156¹, які передбачають відповідальність за вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку та домагання дитини для сексуальних цілей. Крім того, надано визначення поняттю дитяча порнографія (зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі або задіяної у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях) [3]. Раніше зазначене поняття було визначено у Законі України «Про захист суспільної моралі», який втратив чинність 13.12.2022 р. [5]

Внесено зміни до ст. 301 КК України, а саме виключено ч.ч. 4, 5. Відповідні дії щодо творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, що містять дитячу порнографію або примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру наразі передбачають відповідальність за ст. 301¹ або 301², якими доповнено кодекс [3].

Вищезазначеним законом також передбачено кримінальну відповідальність за вчинення дій: щодо порнографічних матеріалів за участю дітей (ст. 301¹ КК), а саме:

- за умисне одержання доступу та зберігання порнографічних матеріалів за участю дітей з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем чи технологій, якщо доведено, що особа усвідомлювала, що у такий спосіб вона отримає доступ до таких матеріалів без мети збуту.

- проведення видовищного заходу сексуального характеру, у тому числі в Інтернеті, у якому задіяно дитину (ст. 301² КК), а також відвідування такого заходу та втягнення/примушування неповнолітніх або малолітніх дітей до участі в ньому [3].

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція відомого професора В.П. Смелянова, який

зазначає, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 301¹ КК, може бути будь-яка особа, яка має ознаки загального суб'єкта кримінального правопорушення, у тому числі й неповнолітня особа віком від 16 до 18 років. Виходить, що замість забезпечення захисту дітей положення ст. 301-1 КК фактично перетворюються на найжорсткішу репресію проти самих дітей, адже санкція ч. 1 цієї статті, яка передбачає позбавлення волі на строк до шести років, відповідно до ч. 5 ст. 12 КК кваліфікує такі діяння як тяжкі злочини. Проте з точки зору звичайного здорового глузду зрозуміло, що ступінь суспільної небезпеки таких дій недостатньо значна, щоб вважати їх тяжкими злочинами. Важко усвідомити, в чому полягає велика суспільна небезпека, якщо доросла особа у приватному порядку, без участі неповнолітніх, переглядає порнографічні матеріали на власному комп'ютері або придбаває та зберігає їх виключно для особистого використання. Як такі дії можуть напряду загрожувати захисту дітей від сексуальної експлуатації та насильства? Навіть якщо припустити наявність певної суспільної небезпеки, вона явно не досягає рівня, який виправдовував би класифікацію цих дій як тяжких злочинів [6].

В примітці до ст. 301² КК надається визначення поняттю «видовищний захід сексуального характеру» – публічний показ у будь-якій формі продукції сексуального характеру або сценічні дії, метою яких є втілення сексуальних дій [3].

Разом з тим, ч. 5 ст. 301¹ КК України визначено, що у разі коли дії, пов'язані з виготовленням, зберіганням, перевезенням чи іншим переміщенням дитячої порнографії без мети збуту чи розповсюдження, вчинені неповнолітньою особою, така особа не підлягає кримінальній відповідальності [3].

У примітці до статті 301¹ зауважується, що в цій статті одержання доступу до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем чи технологій слід вважати умисними, якщо доведено, що особа усвідомлювала, що в такий спосіб вона отримує доступ до дитячої порнографії [3].

Крім того, у Кримінальному кодексі відбулися зміни щодо кваліфікації вчинення дій сексуального характеру з особою, що не досягла

шістнадцятирічного віку. Так, у новій редакції викладено диспозицію ст. 155 «Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку», якою передбачено, що за наявності у діях повнолітньої особи складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 152 КК, вчиненого до особи віком 14–16 років за її добровільної згоди, такі дії необхідно кваліфікувати за відповідною частиною ст. 155 КК [3].

При цьому встановлено новий кваліфікований склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 155 КК, у випадку коли дії сексуального характеру поєднанні з наданням грошової чи іншої винагороди потерпілій чи третій особі або з обіцяною такої винагороди.

Таким чином, завдяки внесеним змінам, Кримінальним кодексом передбачено кримінальну відповідальність за всі випадки статевих стосунків з дитиною, в яких використовується примус, погроза, насильство, незалежно від віку винного, за умови, що він досяг віку кримінальної відповідальності. Крім того, неповнолітній вік потерпілого є обтяжуючою обставиною. Якщо потерпілій особі не виповнилося 14 років, будь які статеві зносини переслідуються законом, незалежно від її згоди.

Статті 155 та 156 КК передбачають вік потерпілої особи як елемент кримінального правопорушення.

При кваліфікації діянь за ст. 155 КК обов'язковою є наявність добровільної згоди, оскільки її відсутність може свідчити про необхідність кваліфікації дій за ст. 152 КК, потерпілим від злочину може визнаватися особа у віці від 14 до 16 років, а також той факт, що зазначений злочин може бути вчинений лише повнолітньою особою.

Проте, наразі відповідальність за вчинення злочину неповнолітньою особою кодексом не передбачено. Хоча такі факти мають розповсюджений характер.

Кваліфікованим складом зазначеного злочину є вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку близькими родичами або членами сім'ї, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї.

У пояснювальній доповіді до Конвенції Ради Європи Про захист дітей від сексуаль-

ної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції) підкреслюється, що захист дітей повинен забезпечуватися навіть у випадках, коли вони досягли віку, передбаченого для законних сексуальних дій, і коли інша сторона не вдається до примусу, сили чи погроз. Особливу увагу приділяють ситуаціям, у яких доросла особа зловживає довірою дитини, використовуючи свою природну, соціальну або релігійну владу. Така влада може включати контроль над дитиною, можливість карати чи винагороджувати її, а також впливати на неї емоційно, економічно чи фізично [7]. Конвенція є важливим міжнародним документом, що спрямований на боротьбу з усіма формами сексуальних злочинів проти дітей. Для України вона має ключове значення, оскільки зобов'язує гармонізувати національне законодавство із сучасними міжнародними стандартами у сфері захисту прав дітей. Конвенція акцентує увагу на попередженні злочинів, захисті постраждалих дітей, криміналізації відповідних діянь і міжвідомчій співпраці. Її імплементація сприяє підвищенню ефективності правозастосовчої практики в Україні, забезпечує кращий захист дітей від сексуальної експлуатації та насильства, а також інтеграцію української правової системи у європейський правовий простір.

Водночас виникають питання щодо кваліфікації за вчинення дій сексуального характеру з особою, якій вже виповнилося 16 років вищезазначеними особами. Склад злочину передбачений ст. 152 КК України передбачає відсутність добровільної згоди. Але якщо неповнолітня особа перебуває під впливом особи, залежна від неї, особливо це стосується прийомних батьків, батьків вихователів. У такому випадку кримінальна відповідальність не передбачена. Зазначене свідчить про необхідність внесення змін до Кримінального кодексу, якими передбачити кримінальну відповідальність особами які виконують батьківські або опікунські обов'язки за вчинення дій сексуального характеру навіть якщо потерпіла особа досягла 16 річного віку (можна назвати віку згоди), але їй ще не виповнилося 18 років і вона є неповнолітньою особою. Відповідно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування визначити як окремий об'єкт для посягання.

Наступне проблемне питання, яке виникає про розслідуванні кримінальних проваджень зазначеної категорії. Так, відповідно до КК України сексуальні стосунки з особою віком до 16 років є кримінальним злочином. Але питання недопущення криміналізації сексуальних дій однолітків за обопільною згодою жодним чином не вирішено. Тому, вважаємо, що вчинення дій сексуального характеру особами, близькими за віком, ступенем фізичної та розумової зрілості повинні бути декриміналізовані.

КК України також доповнено ст. 156¹, якою передбачено відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей. Зазначені дії також підпадають під поняття грумінгу – психологічна маніпуляція, маскування агресії за піклуванням. Дії або поведінка для встановлення психологічного зв'язку з дитиною, що не досягла віку згоди, з метою подальшого сексуального насильства над нею.

Відповідно до ч. 1 зазначеної статті встановлюється відповідальність за пропозицію зустрічі, зроблену повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася. Частина 2 ст. 156¹ передбачає відповідальність за аналогічні дії, але вчинені з метою втягнення дитини у виготовлення дитячої порнографії.

Приміткою до статті зазначено, що під зустріччю необхідно розуміти, у тому числі, зустріч, проведення якої передбачає використання інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій.

Відповідно до Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» визначено поняття інформаційно-телекомунікаційна системи – сукупність інформаційних та телекомунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле. Цим же законом надано поняття телекомунікаційна система – сукупність технічних і програмних засобів, призначених для обміну інформацією шляхом передавання, випромінювання або приймання її у вигляді сигналів, зна-

ків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб [8].

Традиційно розпусними визнавалися як безконтактні дії, так і сексуальні маніпуляції з тілом, особливо статевими органами потерпілої, винуватої або третьої особи.

Розпусні дії можуть бути фізичними або інтелектуальними.

Фізичне розбещення, це, зокрема, оголення зовнішніх статевих органів винуватої або потерпілої особи, поцілунки, непристойні дотики, які викликають статеве збудження. Імітація статевих актів, схиляння або примушування потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою, вчинення статевих актів тощо. Під інтелектуальним розбещенням слід розуміти демонстрацію порнографічних предметів, цинічні розмови на сексуальні теми, фотографування потерпілих у різних сексуальних позах тощо.

За наявності підстав дії, що становлять собою інтелектуальне розбещення, часто пов'язані з виготовленням, зберіганням, розповсюдженням, збутом дитячої порнографії та потребують додаткової кваліфікації за ст. 301, 301¹, 301² КК України.

Метою злочину є вчинення дій стосовно особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій. Злочин є завершеним з моменту, коли після пропозиції була вчинена принаймні одна дія, спрямована на проведення зустрічі.

Притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності посилить кримінально-правовий захист дітей від сексуального насильства та експлуатації, передусім у мережі Інтернет, і як наслідок, призведе до формування практики застосування закону про кримінальну відповідальність відповідно до міжнародних зобов'язань за Лансаротською конвенцією.

Узагальнюючи статистичні дані щодо практичного впровадження вищезазначених статей встановлено, що майже всі статті знайшли своє практичне застосування у вигляді реєстрації кримінальних проваджень.

Так, за ст. 155 КК України протягом 2022-2024 років обліковано 282 кримінальних проваджень, з яких 141 направлено до суду, за ст. 156¹ зареєстровано 32 провадження,

17 направлено до суду, за ст. 301¹ обліковано 4348 проваджень, 3695 направлено до суду.

Водночас протягом вищезазначеного періоду виявлено лише 1 факт проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи, відповідальність за яке передбачена за ст. 301². Провадження перебуває на стадії досудового розслідування.

Зазначений факт свідчить про низький рівень виявлення внаслідок або недостатньої уваги до цієї категорії злочинів або складності їх виявлення, специфіку доказової бази, а також недостатню обізнаність суспільства та правоохоронців, які не мають належних навичок розслідування таких злочинів.

Висновки. Узагальнюючи зазначимо, що дослідження підтверджує важливість та актуальність вдосконалення системи кримінальної відповідальності за сексуальне насильство щодо дітей. Незважаючи на наявність чітких норм у кримінальному законодавстві України, спрямованих на захист статевої свободи та недоторканості дітей, практика їх застосування свідчить про низку проблем. Основні труднощі пов'язані з кваліфікацією таких злочинів, доказуванням вини, а також забезпеченням належного захисту прав потерпілих.

У статті проаналізовано як теоретичні аспекти кримінальної відповідальності, так і практичні виклики, які виникають при розслідуванні злочинів зазначеної категорії. Окрему увагу приділено поняттям і термінам, що використовуються для правової оцінки таких діянь, оскільки їхнє чітке визначення є запорукою правильної кваліфікації злочинів та однакового підходу до їх оцінки.

Пропозиції, сформульовані за результатами дослідження, спрямовані на вдосконалення кримінально-процесуального законодавства (зокрема, правил допиту дітей та збору доказів), підвищення кваліфікації правоохоронців і суддів, створення ефективної системи міжвідомчої взаємодії, а також на забезпечення належного фінансування програм профілактики та підтримки жертв сексуального насильства.

Таким чином, вирішення цих проблем сприятиме не лише ефективнішому застосуванню кримінального законодавства, а й забезпечить більш дієвий захист прав дітей як найбільш вразливої категорії громадян.

Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на вдосконалення законодавства та процедур доказування у справах про сексуальне насильство щодо дітей, зокрема, розробку методик допиту неповнолітніх

і запобігання вторинній віктимізації. Також актуальними є дослідження реабілітаційних програм для потерпілих дітей та аналіз ефективності міжвідомчої співпраці у боротьбі з такими злочинами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дідківська Г.В. Сімейне неблагополуччя як фактор формування злочинної поведінки неповнолітніх. Забезпечення принципів поваги, захисту та реалізації прав дитини у цифровому середовищі: [збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Дніпро, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 23 листопада 2023 р.]. Дніпро: Ліра, 2023. С. 38–40. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/new_Zbirnyk_Konf_Zahyst%20prav_dytny_v_cifrovomu_sviti.pdf
2. Про охорону дитинства. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
3. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2583>
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)», режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20>
5. Ємельянов В.П., Митрофанова Ю.С. Чи дійсно положення частини першої статті 3011 кк України цілеспрямовані на захист дитини? Забезпечення принципів поваги, захисту та реалізації прав дитини у цифровому середовищі: [збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Дніпро, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 23 листопада 2023 р.]. Дніпро: Ліра, 2023. С. 43–46. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/new_Zbirnyk_Konf_Zahyst%20prav_dytny_v_cifrovomu_sviti.pdf
6. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94>
7. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text
8. Закон України «Про захист суспільної моралі» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>.